

Slægt, ære og ulykkelig kærlighed – om herregården i skønlitteraturen

Af stud.mag. i nordisk sprog og litteratur & billedkunst og visuel kultur Anna Emilie Ravn, Aarhus

Den danske Jordbund frembragte ingen ædlere Vækst end det store Hus, hvori Lindealleerne løb sammen. I dets højloftede Stuer førte Livet og Døden sig med Anstand. Herregaarden saa ikke op mod Himlen, som Kirken, og heller ikke ned i Jorden, som Hytterne i Landsbyen, den havde en videre jordisk Horisont end de, og var beslægtet med megen statelig Arkitektur hele Europa over.¹

Således beskriver Karen Blixen (1885-1962) herregårdens plads i landskabet i novellen *Sorg-Agre* (1942). Novellens handling udspringer sig på denne herregård, som for historiens hovedperson, Adam, kommer til at have afgørende betydning for hans liv.

Med deres prægtige og mystiske ydre er det ikke svært at forestille sig, hvorfor herregårde anvendes som tematisk ramme i skønlitteraturen. Strejttegning af Gammel Estrup: Ferdinand Richardt, Sønderhald Egnarkiv.

Der findes en lang række skønlitteratur med herregården som litterær scene – tænk bare på Jane Austens verdenskendte romaner *Formuft og følelse* (1811) og *Stolthed og fordom* (1813), som beskriver det dramatiske kærlighedsliv på herregårde og godser i 1800-tallets England. I den danske litteratur har forfattere som blandt andet Karen Blixen, J.P. Jacobsen (1847-1885) og Steen Steensen Blicher (1782-1848) beskæftiget sig med herregårdslivets temaer og problemstillinger.

Både i digtning, noveller og romaner optræder herregården. Men hvad er det, herregården symboliserer i skønlitteraturen – og som gør den til en gripende rammesætning?

Litteraturens steder

Når man fokuserer på det sted, hvor litteraturen foregår, åbnes helt nye dimensioner af teksten. Det vigtigste er ikke længere kun historiens plot, men i høj grad det miljø og den atmosfære, som handlingen udspiller sig omkring – og ikke mindst hvad stedet gør ved fortællingen og karaktererne. I en sådan læsning er stedet ikke blot baggrunden for historien, men et væsentligt motiv, som er afgørende for hovedpersonerne.

Denne artikel tager udgangspunkt i tre danske fiktionstekster, som alle foregår på herregårde. Teksterne viser, hvordan herregården i skønlitteraturen kan repræsentere en række forskellige temaer og problemstillinger.

Hjemstavnen

Som det også var tilfældet i virkeligheden, beskrives det i en del skønlitteratur, hvordan herregårdenes unge mænd rejste ud i den store verden for at tjene til livets ophold eller tage på dannelsesrejser. I disse fortællinger repræsenterer herregården hovedpersonens hjemstav. Et af de mest oplagte eksempler på dette er Karen Blixens novelle *Sorg-Agre*. Som det kan læses i det foregående, beskrives herregården som født af den danske muld og som et ypperligt arkitektonisk værk. Men den repræsenterer også langt mere.

Hovedpersonen, Adam, har tjent hos den engelske konge, Georg den 3., men bliver bedt om at vende hjem, da arvingen til hans onkels herregård, hvor Adam også er vokset op, dør. Adam er ikke hurtig nok til at svare, og onklen gifter sig med den afdødes udkårne, inden Adam når tilbage til Danmark. På den måde kan onklen nu selv "producere" en ny arving til herregården og har dermed ikke brug for Adam. Adam vender dog alligevel hjem, for han rammes af en inderlig hjemve:

Men paa samme Tid begyndte han om Natten at drømme om det gamle Hus, og om Haven. I sine Drømme gik han her i Alléerne, og indaandede Duften af de blomstrende Lindetræer.²

Herregården repræsenterer "hjem" for Adam. Den er dermed ikke bare en litterær baggrund, men hele grunden til, at han vender tilbage til Danmark.

Der er en forpligtelse i forhold til denne herregård, som får Adam til at komme hjem. Forpligtelsen er over for slægten, og den manifesterer sig i det gamle hus, som bliver symbolet på hans adelige arv. Han ligefrem personificerer huset og den omgivende jord og ønsker tilgivelse for, at han ikke tog imod tilbuddet om at overtage:

Det var for ham, som om han havde ladet haant om et højsindet Tilbud, og svigtet en Ven [...] Det vilde kun være billigt og retfærdigt, tænkte han, om Gaarden fra nu af skulde fornægte og forstøde ham.³

Gården repræsenterer hans arv, som går ham forbi, og sender ham ind i en identitetskrise.

Hvad er det, herregården kan i denne fortælling? Karen Blixens novelle er et eksempel på skønlitteratur, hvor herregården spiller en central rolle. Et ek-

Karen Blixen (1885-1962) på Rungstedlund. Forfatteren beskrev i flere af sine værker livet på herregården. Hun voksede op på landstedet Rungstedlund, hvor hun i dag ligger begravet. Selvom hun ikke var af adelig slægt, havde flere i familien adelige bekendtskaber eller ægteskaber – emnet var derfor ikke fremmed for hende. Foto: Lindequist, Horsholm Lokalar-kiv, Museum Nordsjælland.

sempel på, hvordan herregården overføres fra sted til central karakter og ikke mindst bliver katalysator for begivenhederne. Novellen tillader læseren et indblik i adelens verden og problemstillinger. Herregården symboliserer Adams hjemstavn, hans uopfyldte skæbne, hans identitetskrise og hans forpligtende arv. Den repræsenterer en lang række betydningslag og er ikke blot det sted, som fortællingen udspiller sig på.

Disse temaer er typiske for litteratur, der centrerer sig om herregårde, for problemstillingerne har uden tvivl været noget, som adelen på den tid har kæmpet med – og stadig gør; identitet og arvepligt. At arve en herregård har været både en stor ære og en massiv belastning.

Familiens byrde

Adams historie ender dog lykkeligt; han accepterer, at skæbnen vil føre ham til hans mål i livet, og finder fred i det. Men herregårdsmotivet i skønlitteraturen kan også repræsentere en langt mørkere skæbne. Herregården kan være en byrde forbundet med både jalousi og had. Et eksempel på dette er J.P. Jacobsens novelle *Et Skud i Taagen* (1882).

Jagt var en stor del af livet på herregården. Her ses Børge Munk og Frode Jensen foran Sophiendal. En sæljjagt i J.P. Jacobsens (1847-1885) novelle Et Skud i Taagen (1882) ender noget mere dramatisk. Foto: Ukendt fotograf, Veng Lokalarkiv.

Allerede indledningsvis bliver man som læser klar over, at dette er en ganske anden fortælling om her-skab. Herregården, som fortællingen udspiller sig på, er i dybt forfald. Den er ikke prægtig eller mægtig, men derimod støvet og forgældet. Herregården passes af den unge Henning, der er fætter til husets frue, Agathe. Henning er ulykkeligt forelsket i Agathe, som skal giftes med Niels Bryde, og det gør langsomt Henning mere og mere bitter at være i deres selskab på gården.

Henning passer herregården for sin værge, Agathes far, der blot ser ned på ham, undervurderer hans intellekt og stikker til ham. Den unge mand føler sig fanget på stedet, som smuldrer mellem fingrene på ham:

Gaarden var i daarlig Forfatning, og der kunde Intet gøres for at forbedre den, da der manglede Kapital. Der kunde slet ikke være Tale om at holde Skridt, ikke med Tiden, men ikke engang med Naboerne. Alt maatte gaa som det havde gaaet, Gud veed hvorlænge; saa meget som muligt for saa lidt som muligt. I daarlige Aar matte der derfor ogsaa sælges Jordlodder fra, for at man dog kunde faa rede Penge at se.⁴

Hans sindstilstand læner sig op ad husets stand. Den unge mand er i forfald, fanget og ude af stand til at udvikle sig. Herregården bliver dermed en direkte forlængelse af hans karakter. Herregården er ikke Hennings hjem, men hans byrde.

J.P. Jacobsens novelle er dermed et eksempel på et ønske om at undslippe det, som den gamle her-

regård repræsenterer. Henning ender med at blive besat af sin sygelige længsel efter Agathe, han skyder derfor hendes forlovede, Niels, og selvom det ikke er herregården i sig selv, som udløser dette, er der ingen tvivl om, at hans stavnsbånd til gården er med til at drive ham ud i galskaben. På linje med herregårdens forfald lider Henning derfor et moralsk forfald, som kun forværres hen mod slutningen af fortællingen:

Den Frygt er det, der har afkræftet ham, og den Kraft, han endnu har tilbage, lever i hans Had. Thi han hader Agathe, hader hende fordi hans Sjæl er gaaet til Grunde ved hans Kjærlighed til hende, hans Livslykke forspildt ved hende.⁵

Herregården er i denne fortælling symbolet på Hennings byrde og fald. Og man får derfor som læser af denne novelle et indblik i en anløben del af herregårdslivet. Henning kæmper med jalousi, pligt, udskamning og død – temaer, som meget vel kan have været aktuelle for både herskabet og de ansatte på herregårdene før i tiden.

Den ulykkelige kærlighed

Skønlitteratur, som beskæftiger sig med herregårdslivet, kan naturligvis også tage udgangspunkt i tyendets oplevelse af stedet, hvilket giver en ganske anden dimension til fortællingen. Forholdet til herregården er nu ikke præget af arv og titler, men i højere grad det, som foregår bag facaden.

Blichers novelle (eller kortroman) *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* (1824) adskiller sig fra de

andre fortællinger, da hovedpersonen ikke er adelig og dermed en udefrakommende på stedet. Morten Vinge, novellens hovedperson, må sige farvel til sit prærestudie og kommer efter anbefaling fra sin læremester i stedet til at tjene på *Tjele Gods*: ”Nei see Du kunde komme paa Gaarden! der ere gode Dage og en herlig Levemaade!”⁶ På trods af at dette bestemt ikke var drømmescenariet, finder Morten sig hurtigt til rette på herregården, særligt da herremanden begynder at anerkende hans talenter og intellekt: ”Igaar skjød jeg en Ræv; naadig Herren kaldte mig en brav Garsong, og forærede mig et indlagt Krudthorn”.⁷ På herregården bliver Morten set og anerkendt, og herregården kommer derfor til at repræsentere nye muligheder for ham.

Problemer opstår dog hurtigt, da Morten forelsker sig hovedkulds i herremandens datter frøken Sophie, som er et umuligt parti. Den unge Morten føler sig ganske syg af kærlighed:

Nu er Gaarden for mine Øine, ligesom der nylig var kalket og pyntet. Træerne i Haven har faaet en deilig lysegrøn Couleur, og alle Folk see saa milde ud. – Frøken Sophie er kommen hjem igien: hun kom indad Porten som Solen gjennem en Sky; men alligevel skjælvede jeg som et Espeløv. Det er baade Godt og Ondt, at være forliibt.⁸

Det går hverken værre eller bedre, end at Sophie stikker af med den anden tjener og Mortens ven Jens til hele den adelige families skam. Morten er dog særligt hårdt ramt, da han forinden troede, at Sophie havde interesse i ham.

Tjele Gods, Viborg, hvor Blichers Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog foregår. Foto: Dansk Center for Herregårdsforskning.

Således går herregården fra at repræsentere hans nye hjem, hvor han endelig bliver anerkendt for sine evner, går på jagt i weekenderne og får langvarige snakke med herremanden, til et bittert minde om frøken Sophie og den ulykkelige kærlighed til hende. Tyende, som forelsker sig i de adelige (og omvendt), har været et kendt tabubelagt dilemma før i tiden.

Novellen rammer dermed ind i en problemstilling, som både er typisk i litteratur, der centrerer sig om adel og herregårde, og som fandt sted i virkelighedens verden.

Det sidste søm i kisten for Mortens forhold til herregården er herremandens død, som indtræffer kort efter frøken Sophies flugt. Herremanden var Mor-

tens mentor, og Morten nærede en dybfølt respekt og underdanighed for ham. Da han dør, er der intet af værdi for Morten på herregården mere. Den er blot en tom skal: "Nu har jeg ingen Ven mere paa Jorden. – Her vil jeg ikke blive; jeg maa ud i Verden, at skille mig ved mine melankoliske Tanker".⁹

Herregården mister i Mortens øjne sin ophøjede status og symboliserer derefter blot alt det, han har tabt. Han drager i krig, væk fra herregården og sit fædreland og vender først tilbage til Danmark mange år senere. Novellen beskriver en tjeners, en ikke-adeligs, oplevelse af herregården, dens blændende muligheder og dens skyggesider. Herregården symboliserer i denne novelle Mortens ulykkelige kærlighed, både den til Sophie og også den, som han nærer til herremanden, som på mange måder var en faderfigur for Morten. *Tjele Gods* kommer til at repræsentere al Mortens ulykke og sorg, hvorfor han må væk derfra.

Herregården i skønlitteraturen

De tre noveller handler alle om herregårdslivet, men beskæftiger sig med forskellige tematikker og problemstillinger. Fælles for fortællingerne er, at herregården ikke blot er det sted, hvor handlingen udspiller sig, men har symbolsk betydning for hovedpersonerne. For Adam i *Sorg-Agre* symboliserer hans families herregård hans hjem og forpligtelsen over for slægten. For Henning i *Et Skud i Taagen* bliver herregården hans fængsel, symbolet på den stavsbundethed, som leder ham i moralsk fordærv. Og for Morten i *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* symboliserer herregården hans ulykkelige kærlighed til både den unge frøken Sophie og faderfiguren og mentoren, herremanden.

Dette var blot et udpluk af noget af den skønlitteratur, som centrerer sig om herregårde, og hvis man dykker dybere ned i emnet, vil man kunne finde mange flere betydningslag, symboler og tematikker i fortællinger, der centrerer sig om herregården. For det skønlitterære format kan noget helt særligt i forhold til at beskrive herregården. Skønlitteratur kan bruges til at fortælle om herregårde og adelen, men fordi forfatteren ikke er fagligt forpligtet, giver det altså ikke et præcist historisk billede – nærmere et pejlemærke.

Skønlitteraturen udstyrer læseren med en stige, som giver adgang til herregårdens øverste vinduer og inderste hemmeligheder, og selvom fortællingerne ikke kan anses som faktuelle kilder, giver de alligevel et indblik i de tematikker og problemstillinger, som man kan forestille sig kunne finde sted på herregårdene.

De skønlitterære tekster kan bruges som kilder til opfattelsen af herregårde, herskab og tjenestefolk i tiden, og romaner og noveller med herregårde som omdrejningspunkt har været væsentlige for fortællingen om de danske herregårde i eftertiden.

Vigtigst af alt, når herregården bliver fortolket skønlitterært, bidrages der med helt nye dimensioner og nuancer til den samlede herregårdsopfattelse. I skønlitteraturens repræsentation af herregården skabes således en dramatiseret fortælling i en historisk ramme, der udvider og fornyer perspektivet på herregårdene og det liv, der blev levet der.

Noter:

- 1 Blixen, s. 205.
- 2 Blixen, s. 208.
- 3 Blixen, s. 209.
- 4 Jacobsen, s. 56.
- 5 Jacobsen, s. 66.
- 6 Blicher, s. 11.
- 7 Blicher, s. 14.
- 8 Blicher, s. 19.
- 9 Blicher, s. 38.

Litteratur:

- Blixen, Karen: "Sorg-Agre", i: *Vintereventyr* (1942), 2001, 6. udgave, 2. oplag, s. 204-237.
- Jacobsen, Jens Peter: "Et Skud i Taagen", i: *Mogens og andre Noveller* (1882), 1973, s. 53-70.
- Blicher, Steen Steensen: *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* (1824), 1967.